

Udeleženci ekskurzije pred vhodom v grad Hrastovec.

Foto: Anja Serec Hodžar, Hrastovec, 4. 10. 2014.

STROKOVNA EKSKURZIJA V MITIČNO POKRAJINO VURBERKA, PTUJSKE GORE IN BOČA

Namen tokratne ekskurzije Slovenskega etnološkega društva je bil praktičen prikaz, kako je tradicionalno ljudsko izročilo lahko zapisano v pokrajino, s katero se povezuje v neločljivo celoto. Potniki manjšega avtobusa smo se ob osmi uri, 25. oktobra 2014, zbrali pred stavbo Slovenskega etnografskega muzeja, vozilo pa se je izkazalo za idealno, zlasti kadar smo z glavne ceste morali zapeljati na ozke lokalne poti.

Pot nas je vodila v najjužnejši del Slovenskih goric, kjer se na levem bregu Drave, med Mariborom in Ptujem, dviga markantni grad Vurberk. Z njegovih zidov se odpira razgled na širono Dravsko polje in še dlje, do Ptujске Gore in Boča. Vidne meje te pokrajine so enake krogu razprostranjenosti številnih ljudskih pripovedi, ki jim je osnovni motiv prav grad in vse, kar je bilo povezano z njim.

Še pred Vurberkom smo se ustavili nedaleč stran, v občini Lenart, pri gradu Hrastovec. V tem sorazmerno dobro obnovljenem objektu iz sredine 15. stoletja je danes socialno varstveni zavod, vendar se nam je ponudila nevsakdanja možnost, da smo si ogledali baročno kapelo in slavnostno dvorano s poslikavami iz 17. in 18. stoletja, ki sodi med najlepše primere iz tedanjega časa na Slovenskem. Najpomembnejši detajl je bil, vsaj za nas, kamnita antropomorfna demonska maska na glavnem portalu. Ker prikazuje bitje z zašiljenimi ušesi in odprtimi usti, iz katerih štrli živalska čekana, tako kot pri vepru, se ponuja razlaga, da je v nekakšni zvezi z okoliškimi ljudskimi zgodbami o krutem graščaku.

Ta je bil za ravnanje s svojimi podložniki kaznovan s tem, da je pred smrtjo počrnel in se spremenil in pošast, trpljenja pa so ga naposled rešili zli duhovi, ki so ga s truščem odnesli v zrak. Pripoved je v bistvu podobna nekaterim, ki opisujejo vurberškega gospoda Kresnika: ta se je v podobi velikega vepra povzpel v nevihtne oblake in se spopadel z nasprotnikom v enaki živalski podobi, vsakokrat ko je grozilo, da bo polja in vinograde uničila

toča. Sledeč tej fabuli, smo se zapeljali naprej do Vurberka. Čeprav mu ljudsko izročilo pripisuje še daleč častitljivejšo starost, je bil grad Vurberk po zgodovinskih virih sezidan v 12. stoletju. Na star kulturni pomen »triglavega hriba«, na katerem stoji, opozarja najdba kamna Mitrovega oltarja iz rimske dobe. Radiestezisti so okoli gradu uredili obhodno pot z energijskimi točkami, saj tu domnevno poteka energijska »zmajeva črta«. Spomin na zmaja je ohranjen že v samem krajevnem imenu (Wurmberg) in v grbu lastnikov gradu. Lokalno ustno izročilo pa še podrobneje razlaga, da je pošast ogrožala grad in prebivalce bližnjih naselij, dokler je ni premagal mladi junak Kresnik. Ranjeni zmaj je s svojim telesom zajezil tok reke Drave in povzročil poplave. Ena od legend opisuje slepo hčer vurberškega graščaka, ki je ozdravela, ko se je ozrla na hribovje onstran Dravskega polja in tam zagledala čudodelno svetlobo. V zahvalo za čudež naj bi na tem mestu zgradili cerkev na Ptujski gori.

Dejanski razlogi za postavitev ptujskogorske cerkve (1398–1410), ki velja za naš najlepši spomenik gotske arhitekture, nam niso povsem jasni. Posvečena je Mariji zaščitnici s plaščem in je že zgodaj postala sloveča božja pot in kraj mnogih čudežnih ozdravitev. V cerkveni ladji je kar dvakrat upodobljen vurberški zmaj: na sklepniku prezbiterija in na Sigismundovem oltarju. Povezavo odkrijemo tudi v legendi o hkratni graditvi cerkva na obeh lokacijah in Marijini preprečitvi samomora arhitekta, ki ga je prekosil njegov vajenec. Legenda o slepi vurberški deklici, na katero opozarja tudi skulptura na novozgrajenem krožišču pod cerkvijo, pa je bila zapisana še v drugi različici: bolnica je bila pripeljana na Ptujsko Goro in je tam ozdravela, ko se je na vrhu bližnjega Boča pojavila svetloba »vilinskega kamna«.

Predem smo nadaljevali pot proti občini Radlje, da bi se približali Boču, smo se, lačni in rahlo prezeblji, ustavili na imenitnem kosilu v gostišču Majolka v Jurovcih. Tam nas je že pričakoval kolega, dr. Aleš Gačnik, in nas nato popeljal še na pokušnjo lo-

* Dr. Zmago Šmitek, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., zaslužni profesor. 1000 Ljubljana, Krojaška 2, zmago.smitek@S5.net.

kalnih vin v lepo obnovljeno Vidovo klet v vasi Vidma. Ob prijetnem posedanju za pivsko mizo smo z domačim kletarjem in »vinogojcem« razpredali o razmerah in perspektivah pridelovanja žlahtnih sokov, od rizlingov do šmarnic. Na minljivost časa nas je spomnil prvi mrak in pohiteli smo še do zadnje postaje na naši začrtani transverzali.

Pogorje Boč je s svojim najvišjim delom (979 m) odlična razgledna točka, zato na njem stoji tudi dvajsetmetrski radarski stolp nekdanje JLA. Po ljudskem prepričanju je Boč votel in poln vode, ki ima zdravilne lastnosti. Od tod tudi izročilo o »jezeru v gorici« in »vilinskem kamnu« ter o votlini Belojači, ki je s 600 metri najdaljša štajerska jama. Vodni izviri v podnožju hribovja so bili pomemben razlog za ustanovitev dominikanskega nunskega samostana Studenice leta 1237. Umivanje s to vodo iz še danes ohranjenega izvira na samostanskem dvorišču je lajšalo očesne bolezni, v bližini pa je zdaj urejen tudi »Energetski park Studenice«. Na samostanskem hodniku, ki je vodil na nunski kor, je bil t. i. čudodelni križ, pod katerim je na lastne stroške vzdrževala večno luč vurberška gosposčina.

Ogled Studenic je potekal v nekoliko mističnem večernem ozračju, ob siju žarometov. Dotrajano poslopje, ki so ga pred leti že začeli obnavljati, je zaradi finančnega propada mariborske škofije spet prepuščeno negotovi usodi. Otrpnilo je v zaspano brezčasje, kakor zakleta kraljična, ki še vedno pričakuje princa - odrešitelja. Ob takšnih poetičnih primerjavah je bilo vre-

dno spomniti na dejstvo, da je širša okolica Boča povezana s trubadurskim pesnikom Wolframom von Eschenbachom. V epski pesnitvi *Parsifal* (marsikomu bolj poznani v Wagnerjevi operni priredbi) je omenil kraje Celje, Hajdina (Ptuj) in Rogatec ter hidronima Drava in Grajena. Boč ima v tej mitični pokrajini osrednje mesto, saj naj bi bil v sijajnem gradu na njegovem vrhu shranjen sveti gral. Ime je zapisal po nemško, »Vatsch« (to-rej Boč, Voč), in spominja na ime Montsalvat iz širše evropske srednjeveške tradicije o iskanju svetega grala. Medtem ko drugi avtorji opisujejo gral kot čudežni kelih, pa je za Eschenbacha to svetleč kamen z neizčrpnimi zdravilnimi in spiritualnimi energijami. Zdi se, da je pesnik okoli leta 1200 dejansko potoval skozi omenjene spodnještajerske kraje in v svojo pesniško stvaritev vpletel segmente lokalnega ljudskega izročila.

Ob vsem tem se nam ponovno postavlja vprašanje razmerij med ljudsko ali kmečko kulturo ter fevdalno dvorno kulturo. Iz predstavljenih primerov je mogoče sklepati, da si gotovo nista bili tako vsakasebi, kakor so doslej trdili nekateri slovenski zgodovinarji, pač pa ju je povezoval dvosmerni tok zgledov in izmenjav. Tako tudi v izročilu o vurberškem Kresniku ni opazen le ljudski, temveč delno tudi plemiški dekor in sentiment. Zaenkrat je težko povedati kaj več o dinamiki in intenzivnosti takšnih procesov, ki doslej niso bili deležni dovolj šne pozornosti, in ostajajo izziv za morebitne bodoče multidisciplinarne raziskave.

STROKOVNA EKKURZIJA TOKRAT V »NADVSE DOBRE« TOPLICE

O teh Toplicah je že v drugi polovici 17. stoletja pisal polihistor Janez Vajkard Valvasor in dodal, da se nahajajo na Srednjem Kranjskem in da jih od daleč obiskujejo. Govorim o Dolenjskih Toplicah, ki so bile središče letošnjega tridnevnega etnološkega dogajanja.

Kot predpriprava na letošnje 13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo ter Murkovanje 2014 (10. in 11. november 2014) smo se članice in člani Slovenskega etnološkega društva (SED) in Hrvaškega etnološkega društva (HED) v nedeljo, 9. novembra 2014, odpravili na strokovno ekskurzijo.

Sam sem bil kot domačin in predvsem etnolog neizmerno vesel in počaščen, da sem lahko udeleženkam in udeležencem predstavil tisto najboljše, kar imamo: našo naravo, našo kulturno dediščino in posebej ustvarjalnost naših ljudi. Prvi postanek izleta na Martinovo nedeljo je bil v Novem mestu, kjer nas je v Dolenjskem muzeju prisrčno sprejela kolegica Ivica Križ, lanska prejemnica Murkovega priznanja. Predstavila nam je svoje delo, ki ga opravlja kot kustosinja za etnologijo, in nas popeljala po razstavi Dolenjska in njeni ljudje, za katero je bila lani nagrajena.

Razstava predstavlja območje osrednje Dolenjske, in sicer osnovno zgodbo o življenju in delu kmečkega prebivalstva in obrtnikov v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Poudarek razstave je na predstavitvi materialne kulture, posebej gospodarskih

dejavnosti, od nabiralništva, lova, lova na polhe, ribolova do živinoreje in poljedelstva ter vinogradništva, ki je dajalo značilen pečat tej pokrajini že od srednjega veka.

Od obrtnih dejavnosti so prikazane tako mestne kot podeželske obrti: mlinarstvo, usjarstvo in čevljarstvo, lončarstvo in novomeška tovarna Keramika. Medičarsko in svečarsko obrt predstavlja ena redkih in v celoti ohranjenih lectarskih delavnic v Sloveniji z bogato zbirko lesenih rezljanih modelov za lect in voščene votive iz 18. in 19. stoletja. Tudi mlinarska in lončarska obrt sta predstavljeni z rekonstrukcijo lončarske delavnice in mlina z izvorno opremo. Od nesnovne dediščine so predstavljene ljudska likovna umetnost in šege koledarskega kroga: pustne, velikonočne in božične šege.

Po samem ogledu smo se sprehodili še po starem mestnem jedru Novega mesta ter pot nadaljevali mimo Prečne, Straže v Sotesko, kjer smo si ogledali razvaline gradu Soteska, muzej oz. depo starih avtomobilov in Hudičev turn. Veličasten dvorec Soteska je bil po Valvasorjevem mnenju eden najlepših v deželi Kranjski. Ob koncu 17. stoletja so na odprtem polju ob reki Krki zasnovali nov baročni park, katerega pomemben sestavni del je bil na deteljčasti talni osnovi pozidan vrtni paviljon, poznan kot Hudičev turn. Notranjost vrtnega paviljona Hudičev turn je bogato poslikana z iluzionistično poslikavo s konca 17. stole-

* Primož Primec, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., vodja TIC Dolenjske Toplice, 8350 Dolenjske Toplice, Sokolski trg 4, primoz.primec@dolenjske-toplice.si.